

De Amsterdamse dictatuur

De interactie tussen Provo en de autoriteiten (1965-1967)

Marc Vollebregt
18 januari 2013
3534456
dr. Willemijn Ruberg

Inhoud

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Een nieuwe jeugd	8
Een nieuwe generatie	8
Een korte geschiedenis	10
De ontmoeting	12
Organisatie	12
Witte plannen	14
Opheffing	15
Hoofdstuk 2: De etiketteringstheorie	17
Fundamenten	17
Toepassing	18
Hoofdstuk 3: ‘Imaazje’	20
De ware aard van de autoriteiten	20
Het beleid 1965-1966	22
Succesvol?	27
Hoofdstuk 4: Aanpassing	30
Het beleid 1966-1967	30
Homo ludens	32
Conclusie	37
Bibliografie	40

Inleiding

Op 20 november 2012, was een wereldberoemd beeldje van het Spui in Amsterdam verdwenen. Het bronzen beeld – dat een Amsterdams straatschoffie moest voorstellen – was bij de enkels gescheurd nadat een achteruitrijdende vrachtwagen het beeldje met sokkel en al ondersteboven had gereden. Het beeld dat beter bekend stond als ‘Het Lieverdje’ was niet zomaar een beeldje, het was in de tweede helft van de jaren zestig van de twintigste eeuw¹ het middelpunt van veel gebeurtenissen in de Nederlandse hoofdstad en staat daarom figuur voor de roerige jaren zestig.

De journalist Henri Knap had vanaf april 1947 een dagelijkse, veelgelezen column in dagblad *Het Parool*. In het ‘Amsterdams dagboek’, zoals de rubriek heette, behandelde hij grappige, opbeurende of bijzondere verhalen die ingestuurd waren door Amsterdammers die de verhalen zelf meegemaakt hadden.² De benaming ‘Het Lieverdje’ had dan ook zijn oorsprong in een van zijn rubrieken uit 1947. In deze rubriek vertelde Knap het verhaal van een jongen van een jaar of tien, die een in de gracht gevallen hondje had gered. Na dit eerste verhaal schreef hij nog dergelijke andere verhalen. ‘Het Lieverdje’ stond in deze verhalen symbool voor de Amsterdamse straatjongens, altijd op zoek naar kattenkwaad maar met een gouden hart. Kunstenaar Carel Kneulman kon dankzij financiële steun van Hunter Cigaretten Compagnie uit Eindhoven een beeld van een Amsterdamse straatjongen ontwerpen en op 10 september 1960 onthulde de burgemeestersvrouw Van Hall ‘Het Lieverdje’ aan Amsterdam.³

Vanaf 1964 ging de Amsterdamse glazenwasser Robert Jasper Grootveld wekelijks een geïmproviseerde voorstelling opvoeren bij ‘Het Lieverdje’ op het Spui. Deze shows die beter bekend stonden als happenings, vonden op vrijwel elke zaterdagavond plaats. Wanneer de klok twaalf uur sloeg kwam Grootveld tevoorschijn en voerde zijn happening op voor soms wel honderden toeschouwers. (DEJZ 195). Onder de toeschouwers waren ook de jonge anarchisten Roel van Duijn en Rob Stolk die gegrepen werden door de ‘magische’ happenings

¹ Waar verderop gesproken wordt over de jaren zestig, worden de jaren zestig van de twintigste eeuw bedoeld.

² G. Mulder en P. Koedijk, *Léés die krant!: geschiedenis van het naoorlogse Parool 1945-1970* (2e druk; Amsterdam 1996) 131-132.

³ R. van Duijn, *Diepvriesfiguur: autobiografie van PD106043 in samenwerking met de AIVD* (Amsterdam 2012) 61; P. Steenhuis, ‘Het omver gereden Amsterdamse Lieverdje is niet zomaar een beeldje’ (versie 20 november 2012), <http://www.nrc.nl/nieuws/2012/11/20/het-van-zn-sokkel-gereden-amsterdamse-lieverdje-is-niet-zomaar-een-beeldje/> (20 november 2012).

en persoonlijkheid van Grootveld en om deze reden met hem in contact kwamen.⁴ Binnen enkele maanden namen Van Duijn en Stolk de complete strategie van Grootveld over, inclusief zijn symboliek en begrippen en deze pasten zij toe op de nieuwe anarchistische beweging Provo.⁵

Toen Grootveld zijn happenings opvoerde op het Spui, trad de politie nauwelijks op tegen zijn show. Met de komst van de Provohappenings werd echter een politieke dimensie toegevoegd aan de wekelijkse shows waardoor de gezagvoerders de bijeenkomsten als gevaar gingen zien. Hierom zijn er tal van voorbeelden te geven van hardhandig optreden van de politie tegen de provo's bij 'Het Lieverdje' en haar omstanders. In een liberale samenleving als Amsterdam in de jaren zestig – waar het recht op vrije meningsuiting en persvrijheid hoog in het vaandel stonden – valt extra op dat de politie een buitenproportionele reactie vertoonde.

Hieronder toon ik aan dat de provo's de autoriteiten bestempelden als ondemocratisch en autoritair. De provobeweging had bewust haar eigen imago gecreëerd van anarchistische beweging waarna de autoriteiten – met dank aan de media – dit imago overnamen. Het belangrijke hierbij is echter dat de autoriteiten zich gingen gedragen volgens de omschrijving die de provobeweging hen had toegewezen. Deze ontwikkeling is naar mijn mening volgens de etiketteringstheorie te verklaren.

Hierom luidt mijn onderzoeksvraag:

'Hoe leidde de interactie tussen Provo en autoriteiten tot de toename van geweld door de autoriteiten?

Om de onderzoeksvraag op de juiste manier te interpreteren, is uitleg hiervan noodzakelijk. Bij het lezen van de hoofdvraag valt ten eerste op dat de etiketteringstheorie toegepast wordt. Deze van oorsprong sociologische theorie werd ontwikkeld gedurende de jaren zestig en was tot en met het einde van de jaren zeventig populair onder verschillende wetenschappers. Tegenwoordig zijn aangepaste versies dit nog steeds. Binnen de sociologische wetenschap worden mensen en hun gedrag in hun sociale omgeving bestudeerd. De etiketteringstheorie is een van de vele manieren om dit te doen en is gericht op deviant gedrag binnen verschillende groepen in de maatschappij, haar oorzaken en de daarbij behorende maatschappijreactie. Vanwege de manier waarop de provobeweging in de jaren zestig als deviant beschouwd werd,

⁴ N. G. Pas, *Imaazje!: de verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam 2003) 103.

⁵ Pas, *Imaazje!*, 103-104; Van Duyn, *Het witte gevaar*, 13.

ben ik van mening dat deze theorie uiterst toepasbaar is op onderzoek naar de interactie tussen Provo en autoriteiten. Hierom zal deze onderzoeksmethode gebruikt worden binnen dit onderzoek en zal de theorie verderop nauwkeuring uitgelegd worden.

Ten tweede valt de keuze van de – aan Provo geleende – term autoriteiten op. Hieronder worden de gemeente Amsterdam, de Amsterdamse politie en de Binnenlandse Veiligheidsdienst gerekend. Bij de interactie tussen Provo en de autoriteiten gaat het om een wisselwerking van deze drie instanties. De opstelling van de ene institutie kan niet verklaard worden zonder kennis vernomen te hebben van de houding van de andere organisaties. In andere woorden: alle drie de instituties waren gezamenlijk verantwoordelijk voor de opstelling van de autoriteiten naar de provobeweging toe.

Binnen historisch onderzoek naar de provobeweging zijn twee verschillende stromingen te onderscheiden. De eerste stroming behandelt Provo vanuit een criminologisch, juridisch opzicht. De meest recente, en tevens ook enige actuele studie die Provo vanuit dit opzicht behandelt is een studie van Provo Roel van Duijn zelf. In *Diepvriesfiguur: autobiografie van PD106043 in samenwerking met de AIVD* heeft Van Duijn – aan de hand van dossiers van de Binnenlandse Veiligheidsdienst – een autobiografie geschreven. Vanzelfsprekend besteedt hij hierin ook aandacht aan zijn tijd als Provo. Helaas benut Van Duijn de studie ook geregeld om zijn persoonlijke gevoelens duidelijk te maken, waardoor een deel van de studie onbruikbare informatie bevat. Naast dit boek zijn twee studies ten tijde van Provo zelf uitgegeven die de beweging ook bekeken vanuit het criminologische, juridische perspectief. Hierdoor zijn deze studies zeer relevant voor mijn onderzoek.

Tot deze categorie behoort ook de journalist Louis Sinner. In zijn studie *Provo's en justitie* – dat dateert uit 1966, ten tijde van Provo zelf – stelde hij dat het rechtssysteem ten opzichte van Provo niet objectief was. In dezelfde periode was de jurist Frits Emanuel Frenkel verantwoordelijk voor het uitgeven van de bundel *Provo: kanttekeningen bij een deelverschijnsel* waarin verschillende wetenschappers vanuit diverse perspectieven de provobeweging beschreven om zo een verduidelijking te geven in wat de beweging inhield. Tevens wordt hierin ook het optreden van de autoriteiten ten aanzien van de provobeweging besproken. *Diepvriesfiguur* is van groot belang omdat deze bron zogezegde informatie ‘van binnenuit’ geeft. Maar het is geen wetenschappelijke studie, waardoor Van Duijn de realiteit soms uit het oog kan hebben verloren. De studies van Sinner en Frenkel waren ten tijde van Provo zelf geschreven en konden hierdoor niet het hele beleid van de autoriteiten en Provo zelf overzien. Hierom is het belangrijk dat bij het bestuderen van deze studies de informatie

niet altijd even objectief kan zijn. Het voordeel van deze bronnen is echter dat de informatie vaak dichterbij de beweging zelf stond omdat de informatie vaak uit eerste hand kwam.

De tweede stroming binnen het historisch onderzoek behandelt Provo op een manier waarbij de ideologie van de beweging centraal staat. Binnen deze stroming vallen weer twee verschillende perspectieven te onderscheiden. De eerste stroming binnen deze literatuur behandelt de beweging vanuit een cultureel perspectief. In deze boeken komt het verband tussen Provo en criminaliteit wel aan bod, maar ligt de nadruk echt op het culturele aspect. Tot deze groep behoort de Amsterdamse historicus Niek Pas die als enige historicus een grootschalige studie naar de provobeweging heeft gedaan. In zijn boek *Imaazje! De verbeelding van Provo (1965-1967)*, dat uitgegeven is in 2003, interpreteert hij Provo als resultaat van het tijdelijk samengaan van bepaalde individuen die een aantal samenhangende symbolen en mentaliteiten deelden.⁶ Niek Pas ziet Provo als een tegencultuur die kritiek leverde op de maatschappij, maar ook streefde naar een ideaal om deze maatschappij aan te passen en te vernieuwen.

Het tweede perspectief hierbinnen staat haaks op de visie van Niek Pas. In de tijd van de provobeweging zelf zijn er een aantal studies gedaan over Provo. Vooral het boek *Het witte gevaar: een vademekum voor provoos*, van Provo Roel van Duijn, is een onderzoek naar, dan wel verantwoording voor de ideologie geweest achter Provo, waarbij hij soms de waarheid uit het oog verloren kan zijn.⁷

Tenslotte zijn er nog andere bronnen aan te geven waarin de jaren zestig en zeventig centraal staan. Dit zijn *De stad in eigen hand* van Virginie Mamadouh, *De eindeloze jaren zestig* van Hans Righart, *Nieuw Babylon in aanbouw; Nederland in de jaren zestig* van James Kennedy en tenslotte de bundel van Wim Hazeu; *Wat niet mocht...: een overzicht van censuur, ernstige en minder ernstige gevallen van vrijheidsbeknotting in Nederland (1962-1981)* waarin korte samenvattingen staan van incidenten in Nederland gedurende deze periode. Vanzelfsprekend speelt de provobeweging in deze boeken ook een rol, alleen wordt de nadruk meer gelegd op de tijdsperiode zelf dan dat er diep ingegaan wordt op de beweging.

Dit onderzoek levert vanwege het originele perspectief een belangrijke bijdrage aan de discussie binnen de geschiedschrijving over de provobeweging in het algemeen. Daarbij toont dit onderzoek aan dat burgerlijke vrijheden binnen een democratische en liberale

⁶ Pas, *Imaazje!*, 18-19.

⁷ 'Ibidem', 16.

maatschappij bij gelegenheid geschonden worden indien er in de maatschappij gedacht wordt dat men te maken heeft met een ernstige dreiging.

Bij het onderzoek naar de interactie tussen de provobeweging en de autoriteiten ontstaat de volgende paradox: de interactie tussen de autoriteiten en Provo moet voor het grootste gedeelte onderzocht worden vanuit bronnen die slechts de provobeweging zelf behandelen. Vanwege het feit dat weinig documenten vrijgegeven zijn die betrekking hebben op de opstelling van de autoriteiten jegens de provobeweging, betekent dit dat deze ook op dezelfde manier onderzocht moet worden. Dit houdt echter niet in dat dit een groot probleem dient te zijn. Het beleid dat de autoriteiten ten tijde van de provobeweging hebben gevoerd en dat naar voren is gekomen in de verschillende studies, zal niet in grote mate verschillen met het beleid dat gevoerd moest worden. Het beleid is dus goed na te gaan aan de hand van gebeurtenissen die wel beschreven zijn.

Deze scriptie bestaat uit vier delen. Mijn betoog stelt zich ten doel aan te tonen dat Provo en de autoriteiten in de jaren zestig handelden overeenkomstig met de etiketteringstheorie. Dit vereist allereerst dat de provobeweging binnen een historisch kader geplaatst wordt. In hoofdstuk 1 zal ingegaan worden op de toenemende polarisatie binnen verschillende generaties in de Nederlandse maatschappij. Hierna zal een nauwkeurige, korte beschrijving gegeven worden van de provobeweging. Hoofdstuk 2 geeft uitleg over de etiketteringstheorie die gebruikt zal worden in hoofdstuk 3 en 4 tijdens de analyse van het door de autoriteiten gevoerde beleid ten aanzien van de provobeweging. In deze hoofdstukken worden verschillende voorbeelden in chronologische volgorde behandeld om gezamenlijk duidelijk te maken op welke manier de interactie tussen de provobeweging en de autoriteiten plaats gevonden heeft. Tot slot zal het slotstuk van deze scriptie in het teken staan van de verschillende conclusies die getrokken kunnen worden met behulp van dit historische onderzoek.

Hoofdstuk 1

Een nieuwe jeugd

Alvorens een analyse te maken van de interactie tussen Provo en de autoriteiten dient de provobeweging geplaatst te worden binnen een historisch kader. Hieronder zal ten eerste een korte omschrijving gegeven worden van de toenemende polarisatie tussen de generatie van vóór de Tweede Wereldoorlog en de generatie die daarna geboren is. Vervolgens zal een korte geschiedenis van de provobeweging gegeven worden waarna de activiteiten van de provobeweging worden uitgelegd.

Een nieuwe generatie

Vlak na de Tweede Wereldoorlog vond een geboortegolf plaats in de meeste West-Europese landen. Ook in Nederland steeg het geboortecijfer aanzienlijk; tussen 1946 en 1949 werden in dat land bijna een miljoen kinderen geboren. Deze generatie staat bekend als de *babyboomgeneratie*. De *babyboomers* leefden in een heel andere maatschappij dan de generatie voor hen dat deed. De nieuwe generatie genoot van economische groei en langer en massaler onderwijs, waardoor men langer jong kon blijven, maar het tevens ook moeilijker werd om volwassen te worden. De Historicus Hans Righart behoorde zelf ook tot deze *babyboomgeneratie*. Hij toont in *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* aan dat in 1930 nog maar 266 van iedere duizend twaalf- tot negentienjarigen naar school gingen. In 1960 waren dat er 835. In de Nederlandse maatschappij was binnen dertig jaar tijd onderwijs dus niet uitzondering maar juist de regel geworden. Deze ontwikkeling was het resultaat geweest van uitbreiding van de deelname aan het onderwijs vanaf de jaren vijftig, zowel als gevolg van een actief overheidsbeleid, als van een sterk toegenomen vraag naar onderwijs door de bevolkingsgroei. Een belangrijk gevolg hiervan was natuurlijk dat het scholingsniveau van de Nederlandse bevolking hierdoor toenam.⁸

Daarbij was de strijd om primaire materiële behoeften binnen de nieuwe maatschappij niet aanwezig zoals deze voor de oorlog aanwezig geweest was. De economische crisis van de jaren twintig en de Tweede Wereldoorlog – die hun ouders persoonlijk meegemaakt hadden – had de nieuwe generatie niet meegemaakt. Righart ziet het feit dat de nieuwe generatie andere

⁸ J. A. Righart, *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995) 69.

gemeenschappelijke ervaringen had dan de voorgaande generatie, als het fundament voor de toenemende polarisatie die zich in de jaren zestig ontwikkelde in de Nederlandse maatschappij, tussen de generatie van vóór de oorlog en de *babyboom*generatie.⁹

Als resultaat hiervan begonnen jongeren in de jaren zestig, in vrijwel het hele Westen zich steeds meer als jongeren te manifesteren. In Nederland manifesteerden zij zich vanaf de jaren vijftig als Nozem. De nozems, pleiners (die vooral rond het Leidseplein hingen) en dijkers (die rond de Nieuwendijk en de Haarlemmerdijk te vinden waren)¹⁰ waren meestal werkende jongeren die zochten naar een manier om anders te zijn dan de generatie van voor de oorlog. De nozems werden in die publieke opinie geïntroduceerd door journalist J. Vrijman die in het najaar van 1944 in het weekblad *Vrij Nederland* enkele artikelen publiceerde onder de titel ‘De nozems van de Nieuwendijk’. Hans Righart stelt dat Nozem een soort verzamelbegrip was voor alle mogelijke vormen van onaangepast en ‘rebels’ jeugdgedrag.¹¹ Zij hadden in zekere zin een eigen ideologie, zij waren hedonistisch bezig en op zoek naar spanning. Zij wilden zich niet bekommeren om zaken als vast werk, een gezin of de toekomst. De nozems wilden namelijk ten volste uit leven, op zoek naar avontuur, waardoor zij soms op straat rondhingen en voorbijgangers lastig vielen en op deze manier in contact kwamen met de autoriteiten.¹² Naar mijn mening waren de nozems een tegencultuur; zij zetten zich meer tegen de maatschappij af dan deze te willen veranderen.

De Amerikaanse historicus James Kennedy heeft in *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig* onderzoek gedaan naar de manier waarop Nederland gedurende de jaren zestig veranderde. Hij stelt dat geen enkel ander land in West-Europa zo ingrijpend veranderde als Nederland. Deze verandering vond plaats zonder dat er in Nederland daadwerkelijk een politieke revolutie dreigde. Kennedy is van mening dat de Nederlandse gezagsdragers de veranderingen zelf mogelijk maakten en stimuleerden.¹³ Hij geeft hier enkele verklaringen voor. De sociaal-economische emancipatiestrijd was hier afgenomen door de opbouw van een verzorgingsstaat. De Nederlandse samenleving was daarbij behoorlijk homogeen, en het feit dat Nederland zelf geen Vietnamoorlog meemaakte – wat in de

⁹ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 26-27; J. C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw; Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995) 127-129.

¹⁰ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 131.

¹¹ ‘Ibidem’, 146-147.

¹² V. D. Mamadouh, *De stad in eigen hand: provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992) 15.

¹³ Kennedy, *Nieuw Babylon*, 10.

Verenigde Staten zorgde tot een sterke polarisatie – droeg ook bij aan de relatief probleemloze verandering gedurende de jaren zestig. Tenslotte stelt Kennedy dat Nederlandse bestuurders vanaf het begin van de Nederlandse Republiek had de Nederlandse elite geleerd compromissen te sluiten. Het resultaat hiervan was dat in tegenstelling tot de rest van West-Europa de Nederlandse elites de verandering in de jaren zestig mogelijk gemaakt werd door de bestuurders.¹⁴

Met dank aan het verhoogde schoolniveau breidde de jongerencultuur in de jaren vijftig zich van de hedonistische nozems uit tot een meer geschoolde en soms ook wat oudere jeugd in de jaren zestig.¹⁵ Provo was het eerste voorbeeld van een jongerenbeweging die zich tegen de maatschappij verzette, deze wilde veranderen en daarom in de media kwam. Hierom staat de provobeweging vandaag de dag symbool voor de ‘roerige jaren zestig’.

Een korte geschiedenis

Roel van Duijn werd op 20 januari 1943 geboren in Den Haag. Vanaf de laatste jaren van zijn opleiding aan het Haags Montessori Lyceum ging hij zich interesseren voor het anarchisme, een beweging waarvan de vrijheid van het individu centraal staat, zodat haar taak het verwerpen van de autoriteiten is.¹⁶ Dankzij deze interesse schreef Van Duijn steeds vaker artikelen in diverse anarchistische tijdschriften zoals *De Vrije*, en was hij een van de oprichters van de Ban-de-bom-beweging; een beweging die demonstreerde tegen het gebruik van atoomwapens. Nadat Van Duijn zijn gymnasium diploma gehaald had verliet hij Den Haag en begon hij met het volgen van de studies kunstgeschiedenis, politicologie en geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. In Amsterdam leerde hij Rob Stolk kennen. Stolk, geboren op 23 februari 1946, was een jongen uit de Zaanstreek. Vanaf de middelbare school ontwikkelde hij zich tot een zeer actief anarchist in zijn regio. In 1965 schreef hij zijn eerste anarchistische tijdschrift genaamd *Barst!*. Samen met Roel van Duijn richtte hij in datzelfde jaar de provobeweging op.¹⁷

De term Provo had zijn oorsprong in het proefschrift van de Groningse criminoloog Wouter Buikhuisen. In zijn studie *Achtergronden van nozemgedrag* introduceerde hij de term Provo om een lastige puber te beschrijven die onbegaafd en in hoge mate uit verveling en

¹⁴ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 12.

¹⁵ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 28.

¹⁶ H. Ramaer (ed.), *De piramide der tirannie: anarchisten in Nederland* (Amsterdam 1977) 15-16.

¹⁷ Pas, *Imaazje!*, 23-67; Roel van Duyn, *Het witte gevaar: een vademekum voor provoos* (Amsterdam 1967) 16-17.

tijdverdrijf relletjes op straat uitlokte. Na het lezen van dit proefschrift, besloot Roel van Duijn de term te gaan gebruiken voor het nieuwe anarchistische tijdschrift dat hij wilde schrijven. Buikhuisen dacht volgens hem een spits woord te hebben uitgevonden dat zijn diensten in de strijd tegen het jeugdprobleem wel zou bewijzen. Maar het woord werkte volgens van Duijn door het toedoen van Provo als ‘een boemerang die met veel meer geweld terugkaatst dan hij aankomt’.¹⁸ Zo werd Provo gebruikt als geuzennaam voor het opstandige potentieel van nozems en damrakkertjes. De agressiviteit van deze jongeren moest omgevormd worden tot een bewust revolutionairisme. Anderzijds moesten de meer intellectuele jongeren als studenten bewuste provo’s worden die het gezag, de staat, het privébezit, het kapitalisme, het militarisme, en de atoombom provoceeden. Volgens Van Duijn konden anarchisten niks anders dan Provo zijn, zij hoefden niet meer op de anarchistische revolutie te hopen, maar moesten provocatie van de autoriteiten als wapen hanteren.¹⁹

Nu de geuzennaam gekozen was, kon een start gemaakt worden met het provoceren van de autoriteiten. Op 25 mei 1965 werd met behulp van 225 kopieën van het pamflet ‘Jongerentijdschrift ter vernieuwing van het anarchisme’ de komst van Provo aangekondigd in Amsterdam. Hierin stond het doel van Provo duidelijk beschreven. ‘Provo beschouwt het anarchisme als inspiratiebron voor het verzet. Provo wil het anarchisme vernieuwen en het onder de jeugd brengen.’²⁰ Omdat Provo ‘de meest openlijke rebellie tegen elke gevestigde orde’ propageerde, had het de beweging gebracht naar het anarchisme omdat die beweging de voorkeur had voor directe actie. Provo wilde een kern van anarchistische jongeren om zich heen groeperen en op deze manier samenwerken met andere anarchistische groeperingen.²¹

Over de eerste weken na de aankondiging van Provo is relatief weinig bekend. Niek Pas stelt dat de maanden mei en juli schijnbaar maanden geweest zijn waarin Provo zich vooral oriënteerde, organiseerde en in de media probeerde te komen. Van Duijn en Stolk zochten samen naar maatschappelijke thema’s waar Provo zich mee kon profileren om zo naamsbekendheid te krijgen en langzamerhand over te gaan tot provocatie.²²

¹⁸ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 17-18; Pas, *Imaazje!*, 65; D. van Weerlee, *Wat de provo’s willen* (Amsterdam 1966) 18.

¹⁹ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 18.

²⁰ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 20.

²¹ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 20; Pas, *Imaazje!*, 67.

²² Pas, *Imaazje!*, 68.

De ontmoeting

Binnen deze korte en rustige periode vond ook de ontmoeting plaats tussen Roel van Duijn, Rob Stolk en Robert Jasper Grootveld. Deze samenkomst zorgde ervoor dat Provo een manier ontwikkelde waarmee de provo's zich in de media konden profileren.²³ Robert Jasper Grootveld was in 1965 landelijk bekend als 'anti-rookmagiër' en voerde vanaf 1960 iedere zaterdagavond om twaalf uur 's nachts, happenings op in Amsterdam en vanaf 1964 op het Spui in Amsterdam. Iedereen die wilde zien kon komen kijken.²⁴ Grootveld had voor deze locatie gekozen vanwege zijn campagne tegen het roken. 'Het lieverdje' – gefinancierd door de sigarettenfabrikant Hunter Cigaretten Compagnie uit Eindhoven – was volgens hem hét voorbeeld van de verslaafde kapitalistische maatschappij, waar hij tegen was. Hierom stond Grootveld iedere zaterdagavond ondersteund door een blowtje, te oren alsof het gedrukt stond.²⁵

Door de magie van de happenings werden provo's Rob Stolk en Roel van Duijn gegrepen. Roel van Duijn was van mening dat Grootveld de Amsterdamse jeugd rijp gemaakt had voor Provo.²⁶ Zij gingen hem als voorbeeld zien en raakten met hem in contact. Door zich te voegen bij Grootveld, werden zij geïntroduceerd in het circuit van een van de meest bekende figuren van Amsterdam. Robert Jasper Grootveld was een schakel tussen verschillende groepen van Amsterdam. Ouderen, jongeren, Leidsepleinjeugd, journalisten en artiesten waren hier onderdeel van. Grootveld maakte duidelijk aan Van Duijn en Stolk dat provocatie niet alleen met behulp van pamfletten moest gebeuren, maar dat deze ook op een creatieve, verbeeldingsvolle wijze onder de aandacht gebracht kon worden. In korte periode wisten Van Duijn en Stolk zich deze aanpak eigen te maken en haar toe te passen op Provo.²⁷

Organisatie

Naast Roel van Duijn, Rob Stolk en Robert Jasper Grootveld zijn enkele andere provo's van belang omdat hieronder over hen geschreven zal worden. Luud Schimmelpenninck was de ingenieur van de beweging; zo bedacht hij het Witte Fietsenplan. Hiernaast waren Hans Tuynman, Hans Metz, Duco van Weerlee en de studente Koosje Koster, studenten die actief waren binnen de provobeweging.

²³ 'Ibidem', 73

²⁴ Pas, *Imaazje!*, 85; Van Duyn, *Het witte gevaar*, 21.

²⁵ Pas, *Imaazje!*, 95.

²⁶ Pas, *Imaazje!*, 103; Van Duyn, *Het witte gevaar*, 13.

²⁷ Pas, *Imaazje!*, 103-104; Van Duyn, *Het witte gevaar*, 13.

De organisatie van de beweging bestond uit drie verschillende aspecten. De eerste hiervan, en tevens de bekendste, was de hierboven genoemde werkwijze van Robert Jasper Grootveld. Zijn inbreng van de ludieke happening, waarbij creativiteit van zeer groot belang was, zorgde ervoor dat Provo bekend werd in de (inteer)nationale media. Het tweede element van de provobeweging was de propaganda in de vorm van het maandelijks tijdschrift *Provo* en de pamfletten *Provokaties*. *Provo* bood de ruimte aan diverse provo's om hierin hun anarchistische idealen tot een pennenvrucht te maken. De *Provokaties* werden vaak gedrukt om een happening of een nieuw plan aan te kondigen of om een kort statement te maken.²⁸ Het laatste van de drie aspecten waar de provobeweging uit bestond was de manier waarop de beweging bezig was met het leefbaarder maken van de samenleving, en dan voornamelijk de stad Amsterdam. Dit deden zij door middel van de witte plannen.

Provo protesteerde effectief; De beweging provoceede tot een contra-protest, zodat autoriteiten stelling moesten nemen in bepaalde situaties.²⁹ Op 12 juli 1965 was Roel van Duijn gereed met zijn literair voortbrengsel, tevens het openingsartikel van het maandblad *Provo* 'Inleiding tot het provocerend denken'. Hierin verklaarde Roel van Duijn in naam van Provo tegen kapitalisme, bureaucratie en militarisme te zijn en positief te staan tegenover verzet, vrijheid en creativiteit.³⁰

De monarchie was volgens Provo een autoritair en fascistisch regentendom. Provo was tegen conservatieve ondemocratische instellingen zoals de Binnenlandse Veiligheidsdienst, het leger, de kerk, de politiemacht, de adel en het vorstenhuis. Vanwege dat laatste punt werd Provo internationaal bekend. Provo was tegen het levende anachronisme van de monarchie. De betekenis van overbodige autoriteiten als het vorstenhuis was volgens de beweging niets anders dan het zinloos bevorderen van het autoritarisme.³¹

Toen bekend werd dat Prinses Beatrix en Claus von Amsberg in 1966 zouden gaan trouwen en hierbij een ronde door Amsterdam zouden maken in de Gouden Koets, deden verschillende geruchten de ronde over provo's die 'staatsgevaarlijke' plannen zouden maken. Deze rumoeren zouden zorgen voor een ontregelde huwelijksviering in het centrum van Amsterdam. Voorbeelden van de plannen waren bijvoorbeeld het opblazen van militaire objecten of de paarden van de gouden koets met LSD besprenkelde suikerklontjes voeren. Hoewel in interviews met provo's de ideeën duidelijk werden, is het nooit zo ver gekomen.

²⁸ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 65-66

²⁹ F. E. Frenkel (ed.), *Provo: kanttekeningen bij een deelverschijnsel* (Amsterdam 1966) 20.

³⁰ Pas, *Imaazje!*, 107.

³¹ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 22.

Toch zorgde de provobeweging ervoor dat een rookbom gegooid werd vóór de gouden koets van Beatrix en Claus. De foto's en videobeelden hiervan gingen de hele wereld over en in één klap werd Provo wereldberoemd.³²

Witte plannen

Provo leverde niet enkel kritiek op de maatschappij maar lanceerde ook alternatieve ideeën die bepaalde aspecten van de maatschappij moesten veranderen. Voorbeelden hiervan waren oplossingen voor problemen als milieuvervuiling, woningnood, stedelijke inrichting en vervoer. Met het aandragen van deze concepten – ook wel de witte plannen genoemd – ontkrachtte Provo de mythe over de bommen leggende anarchist; zij lieten zien dat anarchisten niet altijd een gevaar voor de samenleving hoefden te zijn.³³ Het Witte Fietsenplan en het Witte Schoorstenenplan waren hier voorbeelden van. De bedoeling van het Witte Fietsenplan was om in heel Amsterdam fietsen zonder slot neer te zetten. Deze fietsen zouden collectief eigendom zijn en gratis gebruikt worden door iedereen die maar wilde. Het witte vervoersmiddel symboliseerde eenvoud en duurzaamheid tegenover de vervuilende auto.³⁴ De provo's hadden de gemeente gevraagd 10.000 tweewielers te kopen om in de stad te zetten. Dit gebeurde echter niet dus het plan is in de jaren zestig nooit van de grond gekomen. De witgeschilderde fiets werden vooral door provo's zelf gebruikt als een van de kenmerken van het provoschap.³⁵ Vandaag de dag is een aangepaste vorm van het plan een geslaagd concept in steden als Londen, Parijs en Straatsburg.

Provo associeerde de kleur wit, als de kleur van onschuld, geweldloosheid, geestelijke kracht en intellect.³⁶ Daarom gebruikten de provo's de kleur ook voor de plannen die zij na het Witte Fietsenplan verzonnen. Een voorbeeld hiervan was het Witte schoorstenenplan. Provo pleitte voor een streng beleid tegen luchtvervuiling van de industrie en met dit plan wilde de provobeweging de vervuiling tegengaan. Er moest een heffing komen op giftige uitstoot, de opbrengst hiervan zou geïnvesteerd worden in schoon vervoer zoals de witte fiets. Uiteindelijk zou dit plan moeten leiden tot een schoner milieu.³⁷ Hoewel geprobeerd werd dit plan te concretiseren, lukte het ook niet om dit idee in de praktijk toe te passen.

³² Pas, *Imaazje!*, 142-146 en 161-167.

³³ 'Ibidem', 109-110.

³⁴ Frenkel, *Provo*, 26-27.

³⁵ Pas, *Imaazje!*, 115-119.

³⁶ 'Ibidem', 115.

³⁷ Frenkel, *Provo*, 27.

Hoewel bij beide plannen waar te nemen valt dat ze niet geconcretiseerd werden, kan gesteld worden dat de witte plannen niet zozeer een probleemoplossend vermogen hadden, maar dat Provo met behulp haar plannen de aandacht vestigde op bepaalde problemen in de samenleving. Desbetreffende problemen, zoals de extreme hoeveelheid auto's in de Amsterdamse binnenstad werden hierdoor beter zichtbaar en bespreekbaar in de maatschappij.³⁸

Op 1 juni 1966 werden gemeenteraadsverkiezingen gehouden. Provo deed succesvol hieraan mee en wist een zetel in de Amsterdamse gemeenteraad te werven. Men zou kunnen denken dat dit in tegenspraak was met het anarchistische karakter van de provobeweging, maar dit berustte volgens hen enkel op een misvatting dat anarchisme identiek zou zijn aan chaos en terreur, en strijdig met het begrip democratie. Deelname aan het politieke besluitvormingsproces was volgens de provo's een kans was om de democratie van binnenuit te verbeteren en de witte plannen ondersteuning te kunnen geven.³⁹

Opheffing

Waar de provobeweging in 1966 nog zo succesvol was en de autoriteiten keer na keer wist te provoceren, stond 1967 in het teken van het einde van de provobeweging. De bouwvakkersopstanden die op 13 en 14 juni werden georganiseerd, waren niet de verantwoordelijkheid van Provo maar vanwege het gewelddadige karakter bij de Amsterdamse rellen zorgde het voor een flinke opschudding bij de beweging. Bij de opstanden overleed een van de bouwvakkers, Jan Waggelaar aan een hartaanval. Maar tijdens de opstand werd de politie verantwoordelijk geacht voor zijn dood waarna de demonstranten het gebouw van *De Telegraaf* bestormden. Een enorme rel waaraan enkele provo's deelnamen, hoewel zij tegen het gebruik van geweld bij het provoceren waren. Robert Jasper Grootveld trok zich kort hierna terug op Sicilië, samen met zijn vriendin Tante Netty, voor bezinning. Van geweld moest hij niets hebben.⁴⁰ Het optreden van Provo tijdens de periode die hieraan vooraf ging had het bestuur van de Amsterdamse burgemeester Gijs van Hall al in de verlegenheid gebracht, maar deze opstand deed het bestuur wankelen. In juni 1966 werd de Commissie Enschedé ingesteld om de ongeregelde situatie in Amsterdam te onderzoeken.

³⁸ Pas, *Imaazje!*, 93 en 118.

³⁹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 57; Van Weerlee, *Wat de provo's willen*, 36-37.

⁴⁰ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 95.

Tevens werd de hoofdcommissaris van de Amsterdamse politie, Van der Molen alvast ontslagen vanwege het politieoptreden gedurende die periode.⁴¹

De Amsterdamse binnenstad was die periode behoorlijk onrustig. De twee volgende gebeurtenissen droegen hieraan bij. Ten eerste besloten op 3 april jongeren die bij het Centraal Station van Amsterdam hingen – de zogenaamde CS-jeugd – de Provo-woonboot van Hans Tuynman te vernielen. Twee dagen later liepen de provo's weer gevaar toen een groep van tachtig mariniers uit Den Helder Amsterdam bezochten om nozems en provo's in elkaar te slaan. Hierop reageerde *De Telegraaf* positief met de krantenkop 'De marine maakt schoon schip'.⁴²

Op 20 april verschenen de conclusies van de Commissie Enschedé over het in Amsterdam gevoerde beleid en deze waren vernietigend. De conclusies gaven aanzet voor een eervol ontslag van burgemeester Van Hall. Dit betekende het einde van Provo. De provo's vonden dat Provo onbruikbaar was geworden en dat men op andere manieren de ideeën moest realiseren. Hierom hief Roel van Duijn op 15 mei in het Vondelpark de provobeweging op. Robert Jasper Grootveld was trouwens al een jaar eerder met zijn happenings gestopt en het laatste nummer van Provo was in maart 1967 verschenen.⁴³

In het televisieprogramma *Andere Tijden* uit 2009, werd vier oud-journalisten van de internationale pers de ruimte gegeven om de verhalen over hun ervaringen met de provobeweging te vertellen. Alle vier waren zij van mening dat de jongerenrevoluties van 1968 in verschillende Europese steden hun oorsprong hadden in de provobeweging van de voorgaande jaren in Amsterdam.⁴⁴

⁴¹ Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 57.

⁴² Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 117-118; Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 57.

⁴³ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 120-122; Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 58.

⁴⁴ *Andere Tijden*, 5 februari 2009, <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2008-2009/Provo-in-de-pers.html>, 15 november 2012.

Hoofdstuk 2

De etiketteringstheorie

Nu de provobeweging in een historisch kader geplaatst is en uitgelegd is wat deze beweging inhield, is het tijd om de etiketteringstheorie te beschrijven. Hieronder zal een korte omschrijving gegeven worden van een genuanceerde vorm van de etiketteringstheorie.

Fundamenten

De basisconcepten van de etiketteringstheorie werden geïntroduceerd door de Amerikaanse socioloog Howard Becker in zijn studie *Outsiders* die dateert uit 1963. In dit boek bestudeert Becker afwijkend gedrag en stelt hij dat sociale groepen deviantie creëren door waarden en normen te maken waarvan schending deviantie creëert.⁴⁵ Alle sociale groepen hebben waarden en normen waarmee bepaalde handelingen als ‘goed’ en ‘fout’ kunnen worden gekwalificeerd. Het ‘foute’ gedrag wijkt af van de culturele waarden en normen, ook wel deviant gedrag genoemd. Deviantie verschilt tussen verschillende culturen, sociale groepen en door de geschiedenis heen. Wanneer een persoon een regel overtreed kan deze aangezien worden voor een buitenstaander. Maar de persoon die de regel overtreedt, kan een andere opvatting hierover hebben. Hij of zij kan de regel die overtreden is niet aanvaarden en kan van mening zijn dat de groep die de regels handhaaft de devianten zijn.⁴⁶

Becker toont met zijn studie naar marihuana-gebruikers en een dansgroep aan dat deviantie niet een eigenschap is van de persoon die de handeling begaat, maar voort komt uit de manier waarop regels toegepast worden op de ‘buitenstaander’. Deviant is diegene waar dit etiket succesvol op toegepast wordt. Dit heeft vervolgens effect op de manier waarop de deviant zich gaat gedragen; de deviant gaat zich gedragen naar het verkregen etiket. De motivatie komt niet voort uit de persoon zelf, maar komt door het etiket dat diegene opgelegd krijgt.⁴⁷

Een aanvulling op *Outsiders* van Becker is de vinden in de studie van de Zuid-Afrikaanse socioloog Stanley Cohen. In *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and the Rockers* heeft hij onderzoek gedaan naar twee verschillende jongerenculturen uit Engeland tijdens de jaren zestig. De spil in zijn studie is het begrip ‘morele paniek’. Dit

⁴⁵ H.S. Becker, *Outsiders: studies in the sociology of deviance* (New York 1963) 12-13.

⁴⁶ Becker, *Outsiders*, 9.

⁴⁷ ‘Ibidem’, 12-13, 26-27.

concept definieert hij als een ontwikkeling binnen een samenleving waarin gebeurtenissen, individuen of groepen binnen een bepaalde maatschappij een bedreiging vormen voor waarden en beginselen die in de maatschappij hoog in het vaandel staan.⁴⁸ ‘Morele paniek’ kan niet begrepen worden zonder de grote rol die de massamedia hierin speelt erbij te betrekken. Volgens Cohen is informatie die via de massamedia de bevolking bereikt in de media altijd van tweede hand. Dit omdat aan het nieuws voortdurend aanpassingen gedaan worden in de manier waarop het ‘nieuws’ gepresenteerd moet worden, om het zo interessant mogelijk te houden. In andere woorden: nieuws is volgens Cohen dus altijd subjectief. Wel zorgt de media ervoor dat de bevolking gemobiliseerd wordt om – met behulp van de informatie die zij over het beschikken – over de nieuwsberichten en het desbetreffende onderwerp na te denken. Cohen is van mening dat juist de media een gevoel van angst proberen op te wekken bij de bevolking door de situatie erger voor te doen dan dat die daadwerkelijk is. Hierdoor worden geïsoleerde individuen of groepen veranderd in monsters of vijanden, met andere woorden: devianten. Het ontstaan van afwijkende individuen of groepen leidt bovendien weer tot de ontwikkeling dat zij als meer deviant gaan zien, wat weer leidt tot meer deviantie, waarmee de cirkel rond is.⁴⁹

Toepassing

De toepassing van de etiketteringstheorie op de interactie tussen de provobeweging en de autoriteiten zal in hoofdstuk 3 en 4 uiteengezet worden. Deze analyse dient begrepen te worden met behulp van de hierboven beschreven principes. Maar voordat dit gebeurt dienen bovenstaande theorieën genuanceerd te worden om zo de interactie tussen de provobeweging en de autoriteiten op de best mogelijke manier te onderzoeken. Ten eerste ben ik namelijk van mening dat niet alleen verschillende culturen en grote groepen binnen de maatschappij deviantie creëren – zoals Becker acht – maar dat deviantie ook gecreëerd wordt door verschillende kleinere groepen van mensen. Hierboven was te lezen dat jongeren zich vanaf de jaren vijftig steeds meer als jongeren gingen manifesteren. Verschillende jongerencircuits werden zich vanaf die tijd steeds bewuster van het feit dat zij een aparte subcultuur waren. Deze groepen hadden allemaal hun eigen waarden, normen en gebruiken waardoor deviantie gecreëerd kon worden. Zo ook bij Provo. Vanwege de gedeelde cultuur van de provobeweging was het mogelijk dat zij een etiket konden toebedelen aan de autoriteiten. Daarnaast ligt ook

⁴⁸ S. Cohen, *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers* (Oxford 1972) 9.

⁴⁹ Cohen, *Folk devils and moral panics*, 16-19, 24.

mijn mening over de rol van de massamedia iets genuanceerder. Niet alleen zij hadden invloed op het proces waarmee angst opgewekt werd in de maatschappij; naar mijn idee ging het namelijk om een wisselwerking tussen massamedia en de autoriteiten. In het volgende hoofdstuk zal deze genuanceerde theorie toegepast worden op de interactie tussen Provo en de autoriteiten.

Hoofdstuk 3

‘Imaazje’

Nu zowel de provobeweging als de etiketteringstheorie uiteengezet zijn, is het tijd om de theorie toe te passen op de beweging. Hieronder zal op chronologische wijze de interactie tussen de provobeweging en de autoriteiten uiteengezet worden. Hiermee zal duidelijk gemaakt worden dat Provo bewust haar eigen imago gecreëerd van anarchistische beweging waarna de autoriteiten – dankzij de media– dit imago overnamen. De autoriteiten gingen zich hierna gedragen volgens het ondemocratische etiket dat de provobeweging haar opgeplakt had.

De ware aard van de autoriteiten

Gericht op het provoceren van het stadsbestuur van Amsterdam en de rijksoverheid van Nederland; beter bekend als het gezag, was de provobeweging ontstaan in 1965.⁵⁰ De beweging was tot stand gekomen vanuit de onvrede over de maatschappij en de manier waarop de maatschappij tot stand was gekomen. Deze autoritaire manier waarin volgens Van Duijn en Stolk geen kennis vernomen was van de gewone man, heeft geleid tot de anarchistische richting die Provo in is geslagen.⁵¹ Provo had kritiek op de gehoorzaamheid en hiërarchie van de samenleving en wilde ervoor zorgen dat steeds meer mensen bewust gingen nadenken over het beleid dat de Amsterdamse gemeente en de Nederlandse overheid voerden.⁵²

De beweging had zichzelf echter nooit wijs gemaakt dat een anarchistische staatsvorm verwerkelijk kon worden in Nederland, maar de provo's wilden de democratie in anarchistische – en dat betekende voor hen een *werkelijk* democratische – richting duwen.⁵³ Bij toepassing van de etiketteringstheorie valt op dat de provobeweging vanwege bovenstaande redenen een eenduidig etiket toebedeelden aan de autoriteiten. De autoriteiten waren volgens de provo's ondemocratisch, autoritair met soms zelfs fascistische trekken.

⁵⁰ F.E. Frenkel (ed.), *Provo: kanttekeningen bij een deelverschijnsel* (Amsterdam 1966) 91.

⁵¹ Frenkel, *Provo*, 93.

⁵² Mamadouh, *De stad in eigen hand*, 78; Van Weerlee, *Wat de provo's willen* 9, 11.

⁵³ Van Weerlee, *Wat de provo's willen* 20.

In de maanden mei en juni van 1965 deelden verschillende provo's *Provokaties* uit waarmee zij bekendmaakten dat het eerste nummer van het maandelijks tijdschrift *Provo* begin juli uitgegeven zou worden. In *Provokatie nr. 1* 'Goed dat er politie is (?)' werd afgevraagd of het wel goed was dat de politie bestond. *Provokatie nr. 2* stond in het teken van Claus von Amsbergen. Er stond een foto van Claus met daarnaast de mededeling dat hij een *persona non grata* – een ongewenst persoon – was. Naar aanleiding van de *Provokaties* gaf Roel van Duijn op dertig juni 1965 een interview met *Het Parool* waarin hij duidelijk maakte dat het eerste nummer van het maandelijks tijdschrift *Provo* in juli uitgegeven zou gaan worden in een oplage van vijfhonderd exemplaren. Hierin zouden recepten komen te staan hoe een bom gemaakt moest worden en van een chemisch mengsel dat op het uniform gegooid van een politieagent diende te worden gegooid. Dit mengsel zou na tien minuten vanzelf gaan branden waardoor men zich van de politieagent kon ontdoen.⁵⁴ De volgende dag werd *Provokatie nr. 3* uitgedeeld. Op het pamflet stonden drie foto's van prins Bernhard, Carlos Hugo en Claus met de vraag wie van de drie de grootste democraat was. Duidelijk gemaakt werd dat Claus ex-lid Hitlerjugend en voormalig Wehrmachtsoldaat was.⁵⁵ Op 3 juli 1965 brachten Prinses Beatrix en haar verloofde een bezoek aan de hoofdstad en voeren 's middags met een rondvaartboot door de stad. Tijdens deze ronde wist Provo Jan Huib Blans een paar exemplaren van *Provokatie nr. 3* in de boot van het koninklijke paar te werpen. *Provo* werd bekend in lokale en nationale media en in de dagen die volgden begon de Amsterdamse politie een jacht op provo's.⁵⁶

Negen dagen later, op 12 juli 1965, werd het eerste nummer van het tijdschrift *Provo* uitgebracht. Op de laatste bladzijde van het eerste nummer was een klappertje vastgeplakt met een plakbandje. In het nawoord stond het volgende: 'Om de lezer meteen in de stemming te brengen bieden we hem hierbij een kleine ontploffer aan. Leg deze bladzijde van PROVO op een harde ondergrond, sla vervolgens met een hard voorwerp de ontploffer op de kop. De knal en de geur alleen al zullen voldoende zijn om een onverhoopte bourgeois-lezer tot een overtuigd anarchisties terrorist te maken.' Twee dagen na de verschijning hiervan, kreeg het blad de aandacht van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. In een rapport concludeerde een analist dat de provobeweging niet staatsgevaarlijk was, maar de provo's, en met name Roel

⁵⁴ Doc. 3-XII, in Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, bijlage (z.p.).

⁵⁵ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 55-56.

⁵⁶ Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 215; L. Sinner, *Provo's en justitie* (Amsterdam 1966) 29.

van Duijn, werd wel een geweldscultuur aangewezen. Iets wat niet gegrond was. Provo mocht dan wel opruiende teksten verspreiden, geweld wilde het niet gebruiken.⁵⁷

Met dit rapport is het etiket dat de autoriteiten de provobeweging toebedeelden duidelijk. Zij gingen de beweging zien als een provocerende, gewelddadige, anarchistische groepering, het imago waar Provo bewust voor gekozen had. Wellicht zag de BVD de provobeweging in deze maanden nog niet specifiek een gevaar voor de staat, maar dat zou het wel gaan doen in de aanloop naar het huwelijk van Prinses Beatrix en Claus von Amsbergen op 10 maart 1966. Echter, het feit dat de BVD Provo überhaupt al analyseerde, toont aan dat de beweging als *potentieel* gevaar voor de staat gezien werd. De taak van de BVD was geregeld in de Wet op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Artikel 8 lid 2 formuleert haar taak onder andere als volgt: ‘Het verzamelen van gegevens omtrent organisaties en personen welke door de doelen die zij nastreven, dan wel door hun activiteiten aanleiding geven tot het ernstige vermoeden dat zij een gevaar vormen voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, dan wel voor de veiligheid of voor andere gewichtige belangen van de Staat.’⁵⁸ Provo vormde volgens de BVD dus een gevaar voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde.

Het belangrijke hierbij is echter dat de autoriteiten dit negatieve etiket dat zij de provobeweging toebedeelden niet zelf verzonnen hadden, maar dat de provobeweging bewust gekozen had voor het etiket dat zij door de autoriteiten opgeplakt kregen. Met provoceren als doel voor ogen, moesten de toen nog jonge anarchisten Roel van Duijn en Rob Stolk nog een gepaste naam voor hun tijdschrift bedenken. Zoals hierboven aangegeven, was de term Provo geïntroduceerd door Buikhuisen die hiermee een lastige, onbegaafde, rellende puber wilde beschrijven.⁵⁹ Dit betekende dat Provo – vanaf de door Buikhuisen geschreven studie – al een zeer negatieve term was. Van Duijn en Stolk wisten dus met het bedenken van de naam wat het ‘Imaazje’ van Provo zou worden.

Het beleid 1965-1966

De Rotterdamse hoogleraar strafrecht en criminologie Louk Hulsman beschrijft in *Provo: kanttekeningen bij een deelverschijnsel* dat de autoriteiten de provobeweging vanaf midden

⁵⁷ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 52-53, 83.

⁵⁸ Buro Jansen & Janssen, ‘Inlichtingendiensten’ (versie niet bekend) http://www.burojansen.nl/traa/b6_8_1.htm (3 januari 2013).

⁵⁹ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 18.

1965 proberen tegen te gaan door middel van ‘politiedwang’.⁶⁰ In andere woorden: de politie trad op tegen de provobeweging met het gebruik van fysiek geweld, huiszoekingen, arrestaties en de inbeslagname van het tijdschrift. Hieronder zal dit beleid nauwkeurig uiteengezet worden.

Op 20 juli 1965 stond de politie voor het eerst op de stoep van Roel van Duijn. Naar aanleiding van de uitgave van *Provo I* werd bij hem een huiszoeking gedaan. Die dag nam de politie Hans Metz, Olaf Stoop en Roel van Duijn mee naar de cel op het Leidseplein omdat zij verdacht werden van het opstellen, drukken en uitdelen van opruiende teksten. In de cel zaten de vier jongens twee dagen vast voor een politieonderzoek. Omdat er niks te onderzoeken viel – de vier hadden immers enkel *Provo I* uitgebracht en dit snel bekend – werden zij hierna vrijgelaten.⁶¹ De manier waarop de politie hier optrad is naar mijn ins ziens om te tonen dat de nieuwe anarchistische beweging niet getolereerd werd, Provo bang te maken en hen te laten zien dat de politie de macht in handen had.

De uitspraken van Roel van Duijn en andere provo’s werden snel opgemerkt door de media. Zo ging *De Telegraaf* provo’s arbeidsschuw tuig noemen.⁶² Op 24 juli interviewde *De Telegraaf* journalist Conny Sluysmans acht provo’s. De volgende passage komt uit het artikel dat zij naar aanleiding hiervan geschreven heeft. *‘De taxi stopt voor een bouwvallige woning in de Karthuizersstraat, in het hartje van de Jordaan. De taxichauffeur kijkt van het huis naar mij en weer terug naar het huis, waarop allerlei leu- [p. 26] zen zijn geschilderd, en zijn stem klinkt vies als hij vraagt: “Weet u zeker dat u op nummer 14 moet zijn?” En als ik bevestigend antwoord zucht hij en zegt: “Dan hoop ik er voor u maar het beste van...”’* Zo darren ze door. *Jongens van 16 tot 33 jaar. Jongens, die niet werken willen. Jongens, die óveral tegen zijn. Jongens, die smaadschriften tegen Claus von Amsberg op muren plakken.*

*Acht provo's... en toen ik na een uur praten wegging, was er niemand die de moeite nam de deur voor mij te openen...’*⁶³

⁶⁰ Frenkel, *Provo*, 186.

⁶¹ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 57; W. Hazeu (ed.), *Wat niet mocht...: een overzicht van censuur, ernstige en minder ernstige gevallen van vrijheidsbeknotten in Nederland (1962-1981)* (2^e druk; Amsterdam 1982) 27.

⁶² Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 53.

⁶³ C. Sluysmans, ‘Onhandig en schutterig provoceren, anarchisme een nieuwe vorm van pop-art: acht provo’s stellen zich voor’ *De Telegraaf*, 24 juli 1965, 9.

De negatieve lading die in het gehele artikel te voelen is, maakt duidelijk dat de provo's hét voorbeeld waren van bepaalde waarden die in de samenleving aan het vervallen waren. De aandacht van *De Telegraaf* kwam niet als een verassing. Vanaf de maand juli begon de provobeweging de autoriteiten ook te provoceren door actief mee te doen aan de wekelijkse happenings van Robert Jasper Grootveld. Vanaf het moment dat Provo zich ging mengen in deze opvoeringen, kregen de happenings ook een politiek karakter wat de autoriteiten en de media als een gevaar gingen zien. Dit betekende daarom ook dat de politie vanaf dat moment de happenings voortdurend probeerde te verhinderen. Volgens de gemeente zou de show op zaterdagavond ontwrichtend werken op het leven en verkeer in de stad. De vraag is echter hoe reëel deze gemeentelijke verantwoording was. De happenings vonden namelijk meestal plaats in de avonduren van het weekend. Dit waren momenten waarop overlast voor het leven en het lokale verkeer minimaal zou moeten zijn.⁶⁴

Tijdens de happenings greep de politie vaak met harde hand in wat resulteerde tussen gevechten tussen provo's, omstanders en de politie. De happening die gehouden werd op 15 augustus 1965 is daar een goed voorbeeld van. Zeven provo's werden die avond gearresteerd na een 'incident' op het Spui. Hierna gaven zij een verklaring uit waarin zij beweerden dat de happening om 'Het Lieverdje' binnen een half uur zonder incidenten zou zijn verlopen wanneer een kordon agenten niet om het beeldje heen had gestaan. De provo's maakten duidelijk dat zij het optreden van de politie een inbreuk op de vrijheid van meningsuiting vonden. Voorafgaand had hoofdcommissaris H.J. van der Molen namelijk in een onderhoud van een uur met de Provo's Robert Stolk, Roel van Duyn, Robert Jasper Grootveld overlegd dat zij mochten 'happenen' indien daarbij de orde niet verstoord zou worden. De provo's vatten dit op dat zij hun gang konden gaan als zij niets deden dat in strijd met de wet was. Hierom legden zij tijdens de happening een bosje bloemen aan het voeteneind van 'Het Lieverdje' waarna de politie dit zag als verstoring van de openbare orde en ingreep.⁶⁵

De provobeweging werd een steeds groter probleem voor de Amsterdamse autoriteiten. Hierom werd gezocht naar andere manieren om de provobeweging aan te pakken. Een brief die dateert uit de zomer van 1965 van de toenmalige officier van justitie Van Renesse naar de Amsterdamse procureur-generaal H.M. Grelink, uit de zomer van 1965 toont dit duidelijk aan. In deze brief wordt het beleid besproken ten aanzien van Provo. Enkel

⁶⁴ Frenkel, *Provo*, 185.

⁶⁵ Hazeu, *Wat niet mocht*, 27.

diegenen die het provopamflet aanplakten zouden gearresteerd worden, tevens zou het pamflet in beslag genomen worden. Hiernaast staat ook nog in de brief beschreven dat Roel van Duijn een studiebeurs kreeg. Korte tijd na deze brief zou de beurs van Van Duijn ingetrokken worden. Vanwege het feit dat een passage naderhand ‘witgemaakt’ is door de Algemene Inlichtingen en Veiligheidsdienst doet Van Duijn zich daarom ook afvragen of Grelink en Van Renesse gespeculeerd hebben over het intrekken van de beurs van Roel van Duijn. en zo de verspreiding van het tijdschrift wilden aanpakken.⁶⁶

Met behulp van de happenings maakte de provobeweging zich bekend bij zowel de lokale bevolking als de autoriteiten. Van de aandacht die de provo's hierbij kregen maakten zij handig gebruik door af en toe Witte Plannen te presenteren. Gebruikmakend van ideeën die de wereld om hen heen moesten veranderen, provoeerde de provo's de autoriteiten. Het eerste plan dat de provobeweging presenteerde was het Witte Fietsenplan. Onder leiding van Luud Schimmelpenninck, de ingenieur achter dit plan, werden tijdens een happening op woensdag 28 juli 1965 de eerste fietsen wit geschilderd.⁶⁷ Om dit bekend te maken reden provo's door de binnenstad op een bakfiets waar een stellage op was gemonteerd, beschilderd met de leuze ‘Provo's Witte Fietsenplan’. Naar aanleiding hiervan werden twee provo's gearresteerd onder verdenking van het aanplakken van pamfletten waarin zij het Witte Fietsenplan bekend maakten.⁶⁸ Van de witte fiets als collectief vervoermiddel zou uiteindelijk weinig terecht komen. Nadat het eerste exemplaar witgeschilderd was, nam de politie het in. Volgens het plan van Schimmelpenninck zou de witte fiets niet op slot komen te staan, wat door de politie gezien werd als uitlokking van diefstal, en dit was immers illegaal. Hierom nam de politie de fietsen in, zelfs al waren ze van provo's zelf.⁶⁹ In principe stal de politie dus zelf de fietsen. Bij het aanpakken van de provobeweging kwam het nota bene voor dat de politie zelf in overtreding van de wet was.

De autoritaire monarchie

21 september 1965 was de derde dinsdag van september; Prinsjesdag. Diezelfde dag nam de Haagse politie Provokatie nr. 7 in beslag. Hierin hadden Roel van Duijn en Hans Tuynman in het geheim een troonrede – zoals Koningin Beatrix die bij de opening van de Staten-Generaal op diezelfde dag zou uitspreken – geschreven. Negen jongens die het pamflet onder de

⁶⁶ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 58-59.

⁶⁷ Pas, *Imaazje*, 110-113.

⁶⁸ Hazeu, *Wat niet mocht*, 27.

⁶⁹ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 54.

bezoekers van Prinsjesdag uitdeelden werden gearresteerd en vastgehouden op een Haags politiebureau omdat het pamflet gezien werd als opruiing en als een vorm van majesteitsschennis. De volgende dag werden de arrestanten vrijgelaten omdat er onzekerheid heerste of zij een strafbaar feit gepleegd hadden. Voor de autoriteiten was dit echter wel de aanleiding om een huiszoeking te doen bij Roel van Duijn omdat hij verdacht werd bij de actie betrokken te zijn.⁷⁰

Op deze manier maakte de provo's duidelijk dat zij tegen de constitutionele monarchie waren. Nauwelijks een jaar later deden zij dat nog een keer, waarmee de beweging in één klap wereldberoemd werd. Provo was namelijk tegen het levende anachronisme van de monarchie. De betekenis van overbodige autoriteiten als het vorstenhuis, was volgens de beweging niets anders dan het zinloos bevorderen van het autoritarisme.⁷¹

Toen bekend werd dat Prinses Beatrix en Claus von Amsberg in 1966 zouden gaan trouwen en hierbij een ronde door Amsterdam zouden maken in de Gouden Koets, deden zoals hierboven uitgelegd, verschillende geruchten de ronde voor 'staatsgevaarlijke' plannen van provo's. Hoewel de provo's deze ideeën meer als grap bedoelden, namen de autoriteiten de plannen toch serieus. Politie en zelfs leger werden ingezet om de ronde van Beatrix en Claus zonder incidenten te laten verlopen. Het tegenovergestelde werd echter werkelijkheid. De dag resulteerde in gevechten tussen verschillende groepen jongeren – waaronder verschillende provo's – en politie, waarbij deze hardhandig optrad. De politie en het leger konden echter niet voorkomen dat er door twee provo's een rookbom gegooid werd vóór de gouden koets van Beatrix en Claus. De foto's en videobeelden hiervan gingen de hele wereld over en in één klap werd Provo wereldberoemd.⁷²

De provobeweging maakte handig gebruik van de manier waarop politie op de tiende maart optrad tegen de jongeren en wist mensen te mobiliseren. De provo's hadden besloten om op 19 maart 1966 een tentoonstelling te organiseren met beelden van het huwelijk van Beatrix en Claus. Op deze dag opende Jan Wolkers in uitgeverij Polak & van Gennep aan de Amsterdamse Prinengracht de fototentoonstelling waarbij verschillende mensen uit het provocircuit aanwezig waren. De tentoonstelling was bedoeld om het hardhandige politiegeweld van de tiende maart te tonen. Wat er hierna gebeurde is wellicht het meest bekende voorbeeld van buitengewoon hard optreden van de politie ten aanzien van provo's.

⁷⁰ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 67-68; Hazeu, *Wat niet mocht*, 27.

⁷¹ Van Duyn, *Het witte gevaar*, 22; Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 74-78.

⁷² Pas, *Imaazje!*, 142-146 en 161-167.

Na de tentoonstelling werden de bezoekers verrast door de aanwezigheid van de politie die klaarstond met bullenpezen en wapenstokken. Louis van Gasteren filmde het daaropvolgende optreden en maakte de film 'Omdat mijn fiets daar stond'. In de film van ongeveer elf minuten is te zien dat de 22-jarige student Bob Bermond hardhandig wordt aangepakt door de politie terwijl hij zijn fiets probeert te pakken die verderop staat. Door het gebruik van herhaling en vertraging maakte Van Gasteren zijn punt duidelijk over het buitengewone optreden van de politie. De NTS-nieuwsdienst weigerde de film vanwege het controversiële onderwerp. VARA's 'Achter het nieuws' vertoonde de film vervolgens wel. Kort daarop werd de film echter door de Centrale Commissie voor de Filmkeuring voor openbare vertoning verboden, omdat deze strijdig zou zijn met het belang van de openbare orde, wat opgevat zou kunnen worden als een vorm van censuur.⁷³

Over het politieoptreden van de 19de maart mocht hoofdcommissaris Van der Molen niets meedelen. Tevens legde burgemeester Van Hall in VARA's 'Mies-en-scène', met Mies Bouwman, een emotionele verklaring af waarin hij opriep tot een afkoelingsperiode tussen de provo's en de autoriteiten. Indien dit niet gebeurde, zouden er weleens doden kunnen vallen. Dit was voor Procureur-generaal H.M. Grelink de reden om een verscherping van de normen voor strafoplegging aan te kondigen.⁷⁴

Succesvol?

De autoriteiten deden precies wat Provo bij hen uitlokte. Zij gingen zich dus exact gedragen naar het etiket dat de provobeweging hen had toebedeeld. Ook het volgende voorbeeld laat dat duidelijk zien. In een interview met het Algemeen Handelsblad uitte de president van de arrondissementsrechtbank Amsterdam zijn mening over het tot dan toe gevoerde beleid ten aanzien van Provo. Hij zei hierin: 'De herrieschoppers moeten ongenueanceerd worden bestreden. Men mag niet bij elke beleidsdaad de motivering vragen. Dat is al fout. De burgemeester hoeft het helemaal niet te motiveren. Het is dom als hij dat motief noemt, want op een motief is hij altijd te vangen.'⁷⁵

De provobeweging provoceerde juist om het optreden van de politie uit te lokken. Roel van Duijn meldt in zijn boek hierover het volgende: 'Nu spreekt het ook vanzelf dat de politie onze beste kameraad is. De politieman is de meest impopulaire vertegenwoordiger van

⁷³ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 79-81; Hazeu, *Wat niet mocht*, 30-31; Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 221-222.

⁷⁴ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 81; Hazeu, *Wat niet mocht*, 30-31.

⁷⁵ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 91.

het Staatsgezag. Hoe meer er zijn, hoe brutaler en fascistieser hij optreedt, hoe beter het ons is. De politie provoceert, net als wij, de massa. Hij van de ene kant, wij van de andere. Hij zorgt ervoor dat hij wrevel verwekt onder de mensen over zijn optreden en dus over het gezag, wij trachten die wrevel aan te wakkeren tot verzet. Uitgesproken gunstig is daarbij, dat de politie zich onmiddellijk uit zijn tent laat lokken als we dat dienstig achten. We hoeven maar even op straat te gaan zitten (...), even een paar bloemen hij een monument te leggen of loeiende sirenes kondigen de komst van overvalwagens met hun grimmige bemanning al aan. Voor de ogen van een groot publiek ranselt hij dan op vreedzame demonstranten in. Kunnen wij ons beter kameraad denken?’⁷⁶

Populair werd de provobeweging beslist niet in Nederland.⁷⁷ Bij een opiniepeiling – helaas geeft Roel van Duijn de bron niet weer – was duidelijk geworden dat bijna veertig procent van de Nederlandse bevolking vond dat de provo’s in kampen hoorden.⁷⁸ Het onderstaande redactionele commentaar in het 'sociaal-democratisch' dagblad Het Vrije Volk van 21 maart 1966, laat dit duidelijk zien. ‘Men schrijft boekjes. Men organiseert tentoonstellingen. Men toont aan dat de verkeerde klappen heeft opgelopen. Men draait films van slaande agenten. Op die manier hoopt men de politie en daarmee het gezag in een kwade reuk te brengen. Vooral bij de jongelui. En met het gezag uiteraard ook de vrijheid en de democratie. Want die kunnen zonder gezag niet bestaan. Een onvoorwaardelijke vrijheidsstraf van enkele maanden, na een bliksemsnelle berechting, is het beschikbare middel om deze uitdaging het hoofd te bieden. Er zijn voldoende foto’s van de daders gemaakt om trefzeker te kunnen optreden. Wij zijn er van overtuigd dat een dergelijk vastberaden optreden tot de noodzakelijke afkoeling zal bijdragen. Straatterreur van welke kant ook is volkomen onduelbaar in Nederland.’⁷⁹ Ook dit voorbeeld laat zien dat de provobeweging gezien werd als gevaar voor bepaalde waarden in de samenleving.

De Provobeweging was midden 1965 ontstaan om de autoriteiten te provoceren; een jaar later bleek dit succesvol te zijn. Provo plakte het ondemocratische etiket op het gezag en de manier waarop de autoriteiten zich naar dit etiket gingen gedragen – de overmatig agressieve reactie van de politie ten aanzien van de provobeweging – heeft alleen maar gezorgd voor een bevestiging van het autoritaire beeld dat Provo de autoriteiten toebedeelden.

⁷⁶ R. van Duyn, *Provo: de geschiedenis van de provotarische beweging, 1965-1967* (Amsterdam 1985) 29.

⁷⁷ Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 134.

⁷⁸ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 82.

⁷⁹ Gramschap, ‘Chronologie Provo 1965-1967’ (versie niet bekend).

<http://www.gramschap.nl/provo/chrono/provochronologie.html> (1 januari 2013).

De provo's mochten dan niet bepaald geliefd zijn in de Nederlandse maatschappij, de doelen die zij zichzelf hadden gesteld, bereikten zij succesvol.

Hoofdstuk 4

Aanpassing

Na de ernstige confrontatie tussen Provo en de autoriteiten op 19 maart 1966 zou er een aanpassing komen in het beleid dat de autoriteiten zouden voeren ten aanzien van de provobeweging. Binnen het beleid dat gevoerd zou worden, zou de aandacht meer komen te liggen op juridisch niveau. Hieronder zal uiteengezet worden hoe de verandering van het beleid plaats heeft gevonden en op welke manier de interactie hierna verliep tussen Provo en de autoriteiten.

Het beleid 1966-1967

Louk Hulsman toont aan dat sinds de aanpassingen in het door de autoriteiten gevoerde beleid de provobeweging met behulp van artikel 131 en 540 van het Wetboek van Strafvordering geprobeerd werd te stoppen. Hierbij merkt hij op dat sinds de totstandkoming van het Wetboek van Strafvordering, deze procedures zelden toegepast werden, maar bij het tegengaan van de provobeweging werd zij routinemaatregel.⁸⁰

De aanpassing van het beleid was maar een gedeeltelijke. De provo's werden namelijk nog steeds gearresteerd en in voorarrest genomen indien zij bij happenings aanwezig waren of *Provo* en/of *Provokaties* verspreidden. Zo werd Provo Willem Korf op 20 maart 1967 alsnog gearresteerd nadat hij op 11 maart niet snel genoeg gehoor had gegeven aan een politiebevel zich te verwijderen uit de omgeving van 'Het Lieverdje'.⁸¹ Maar omdat deze 'fysieke' manier in zekere zin niet succesvol werkte voor de autoriteiten, probeerden zij de verspreiding van het tijdschrift tegen te gaan door de drukkers hiervan te bestraffen.

In artikel 131 staat omschreven dat diegene die in het openbaar, mondeling of bij geschrift of afbeelding, tot enig strafbaar feit of tot gewelddadig optreden tegen het openbaar gezag opruit, gestraft zal worden met een gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaar of een geldboete.⁸² Artikel 540 van het Wetboek van Strafvordering maakt het mogelijk om in geval van ontdekking op heterdaad van een strafbaar feit waardoor de openbare orde ernstig is

⁸⁰ Frenkel, *Provo*, 187.

⁸¹ Hazeu, *Wat niet mocht*, 44.

⁸² Wetboek Online, 'Wetboek van Strafvordering: artikel 540' (versie niet bekend) <http://www.wetboek-online.nl/wet/Sr/131.html> (1 januari 2013).

aangerand diegene toch in voorarrest genomen kan worden indien er niet voldoende garanties gegeven kunnen worden dat herhaling voorkomen wordt.⁸³ De journalist Louis Sinner die in zijn studie *Provo's en justitie* stelde dat het rechtssysteem ten opzichte van Provo niet objectief was, heeft hierbij het een en ander op te merken. Het feit dat provo's in voorlopige hechtenis genomen werden, vond hij al wonderlijk. Normaliter werd voorlopige hechtenis alleen toegelaten bij misdrijven waarop een gevangenisstraf van vier jaar of meer was gesteld. Volgens hem was de officier van justitie bij berechting van de provo's altijd op zoek naar de zwaarste maatregelen om hen te bestraffen. 'Inbreuken op de menselijke rechten, die de wetgever heeft toegestaan om de gemeenschap tegen de ergste misdadigers te beschermen, worden toegepast op jongens en meisjes die een plastic speelgoedbeest in een fontein gooien, of die een draffe rondom een standbeeldje lopen.'⁸⁴ Hulsman voegt hieraan toe dat binnen het openbaar ministerie een eenzijdige beleid is gevoerd ten aanzien van Provo. Een onpartijdige rechter resulteerde in onrechtvaardige uitspraken voor verschillende provo's. De rechter nam enkel kennis van de inbreuken op het recht die begaan waren door provo's en niet door de politie. Hierbij werden vaak straffen toegewezen aan provo's die vaak te hoog waren voor de daadwerkelijke misdaad die provo's begaan hadden.⁸⁵ Een illustratie hiervan is de volgende dialoog tussen de kantonrechter en een negentienjarige Provo die nauwelijks twaalf uur voorafgaan aan zijn rechtszaak gearresteerd was:

Kantonrechter: 'Wat ben je van beroep?'

Provo: 'Niks'

Kantonrechter: 'Wat wil je later worden?'

Provo: 'Niks, helemaal niks'

Kantonrechter: 'Waarom niet?'

Provo: 'In iedere maatschappelijke functie word een ander onderdrukt. Dat wil ik niet.'

Kantonrechter (verbaasd): 'Hoe kom je dan aan je eten?'

Provo: 'Ik werk twee dagen per week in de haven.'

Kantonrechter (triomfantelijk): 'O, dus als je een lege maag hebt, wil je wel werken voor de maatschappij, maar als je buik vol is, moet je er niet van hebben.'

⁸³ Frenkel, *Provo*, 186; Wetboek Online, 'Wetboek van Strafvordering: artikel 540' (versie niet bekend) <http://www.wetboek-online.nl/wet/Sv/540.html> (4 januari 2013).

⁸⁴ Sinner, *Provo's*, 13, 18-19, 24.

⁸⁵ Frenkel, *Provo*, 200;

De provo, (...) werd hierna veroordeeld tot een week gevangenisstraf onvoorwaardelijk. Zijn misdaad: niet doorlopen nadat de politie hem dit had bevolen.”⁸⁶

Naast deze aanpassing kwamen ook nog verdere veranderingen aan de lokale wet; ook wel de Amsterdamse Algemene politieverordening genoemd. In zijn studie geeft Hulsman hier enkele voorbeelden van. Artikel 89 verbood de Amsterdamse bevolking zich tussen zonsondergang en zonsopgang op de openbare weg te bevinden, met een aanplakbiljet, plakmiddel, plakgereedschap, teer, krijt, talk of een ander soort kleur- of verfstof. Dit verbod was niet van toepassing wanneer men kon aantonen dat men niet kwaads in de zin had. Hiernaast was volgens artikel 93 verboden om buiten de door burgemeester en wethouders vastgestelde dagen en uren gedrukte of geschreven stukken te verspreiden. Men mocht niet met een reclame- of propagandamiddel langs de openbare weg staan waardoor de openbare orde verstoord of bedreigd kon worden. Tenslotte verbood artikel 222 het voor mensen om aan de openbare weg anderen te storen of verhinderen.⁸⁷ Deze bepalingen waren slechts enkele voorbeelden van de vele bepalingen die van kracht waren tijdens de provobeweging. De bepalingen waarmee getracht werd de provobeweging aan te pakken waren echter zo ruim genomen, dat justitie – in principe – alles wat op straat gebeurde kon verbieden.

Homo ludens

Verschillende provo's werden uitgenodigd om op vrijdag 25 maart 1966 in gesprek met burgemeester Van Hall te gaan. Hier vroegen zij om toestemming voor het organiseren van een grote demonstratie voor zuivering bij gemeente en politie, de daaropvolgende dag. Van Hall vond dit echter geen goed idee, omdat hij te weten gekomen was dat men dreigde tomaten te gooien op de provo's en hen in elkaar te slaan indien zij gingen protesteren. Maar, als de sfeer 'afgekoeld' zou zijn en de provo's de volgende dag niet zouden demonstreren – de politie zou dan hardhandig ingrijpen – dan mocht er wel op 2 april gedemonstreerd worden. Provo verzon iets creatiefs; de absentiehappening. Met behulp van pamfletten werd opgeroepen om juist niet naar het Spui te komen. Het bleef de volgende dag inderdaad rustig bij het Spui, wat de provo's weer als argument gebruikten om aan te geven dat Provo de gebeurtenissen op het Spui beter in de hand had dan de politie. Van Hall hield zich aan zijn woord en gaf toestemming voor de demonstratie van 2 april indien er geen leuzen tegen Van

⁸⁶ Sinner, *Provo's*, 12.

⁸⁷ Frenkel, *Provo*, 192-193.

Hall of hoofdcommissaris van de Amsterdamse politie Van der Molen gebruikt zouden worden. Provo weigerde dit echter en kwam met *Provocatie nr. 13* waarin opgeroepen werd tot demonstratie op 2 april.⁸⁸

Op 1 april overhandigde Hans Tuynman dit pamflet aan twee agenten, die volgens hem de 1 april grap hiervan niet begrepen, waarna hij gearresteerd werd. Diezelfde dag trad de Amsterdamse politie intimiderend op tegen boekhandels die het tijdschrift *Provo* verkochten. Tevens werd gedreigd dat de politie fotostencilmachines zou verzegelen indien Roneo, het bedrijf dat fotostencils maakte voor de beweging hiermee doorging. Het bedrijf zwichtte echter voor deze intimidatie. De demonstratie de volgende dag werd – hoewel dit keer met minder geweld dan gebruikelijk – weer door politie neergeslagen.⁸⁹

In het zevende nummer van *Provo*, dat 25 februari 1966 verscheen, werd door een anonieme auteur in de zogenaamde 'Subversieve Brief' geschreven dat de autoriteiten grootschalige plannen hadden om de bevolking naar de buitenwijken te 'deporteren' en de binnenstad om te vormen tot een 'amorfe betonwoestijn'. Dit moest voorkomen worden door het 'liquideren van overheidsmisdadigers'. Een andere suggestie was het opblazen van de in aanbouw zijnde IJ-tunnel.⁹⁰ Eind maart kwam Katholieke Volkspartij kamerlid Van Lieshout terug op deze brief die volgens hem een ernstige vorm van opruiing bevatte en justitie waartegen opgetreden zou moeten worden. De 'Subversieve Brief' werd door Van Lieshout zeer letterlijk genomen wat de nodige consequenties had. 'Bent u daar, Van Duyn? Doet u open! Politie!' klonk het dus maandagochtend 4 april door het luidsprekertje bij ons bed.⁹¹

Evenals Roel van Duijn werden Luud Schimmelpenninck, Hans Metz en Rob Stolk op basis van artikel 131 van het Wetboek van Strafvordering opgepakt. Tevens nam de politie de nog ongepubliceerde *Provo 8*, een stencilmachine en meer lectuur van de provobeweging mee. Hans Metz werd op 6 april vrijgelaten en Rob Stolk en Luud Schimmelpenninck op de 7de. Tenslotte kwam Roel van Duijn pas op 15 april uit de gevangenis. Op diezelfde dag kwam ook de op 1 april gevangengenomen Hans Tuynman vrij, onder voorwaarde zich te zullen onthouden van samenscholingen of handelingen welke de openbare orde kunnen verstoren. Dit deed hij echter niet want kort hierna werd hij opnieuw aangehouden tijdens een

⁸⁸ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 83-84.

⁸⁹ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 84-85; Hazeu, *Wat niet mocht*, 31-32.

⁹⁰ Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, 'Een voet tussen de deur - Geschiedenis van de kraakbeweging 1964 – 1999' (versie februari 2000)

<http://www.iisg.nl/staatsarchief/publicaties/voettussendedeur/hoofdstuk01.php#9> (10 januari 2013)

⁹¹ Van Duyn, *Provo*, 154.

happening op het Spui. Op 27 april eiste Officier van Justitie Van Renesse twaalf weken tegen hem vanwege het verspreiden van een opruiend geschrift. Op 11 mei werd hij veroordeeld tot 3 maanden onvoorwaardelijk, met aftrek van 25 dagen voorarrest.⁹²

De verdedigers van de provo's zagen de brief de brief als een vorm van al of niet geslaagde humor vroegen om vrijspraak. Zij noemden de een aanslag op het recht van vrije meningsuiting: Wanneer de redenering van Van Renesse juist zou zijn, en hier een strafbaar feit gepleegd was, dan zouden ook een grote hoeveelheid boeken en films, waarin subversieve acties behandeld werden, verboden moeten worden. Provo verdedigde zich door dit een vorm van censuur te noemen. Dit had weer betrekking op het etiket dat de beweging de autoriteiten had opgeplakt want censuur betekende voor veel mensen dictatuur, iets waar om wille van alles – zo ook de vurig bevochte vrijheid van de Tweede Wereldoorlog – tegen gestreden moest worden.⁹³

Zowel de acties van Hans Tuynman op 1 april 1966 en de 'Subversieve Brief' werden door de autoriteiten verkeerd ervaren. De BVD ging met volle aandacht alle informatie over Provo verzamelen en analyseren maar deed dit op een foutieve manier. De provobeweging zag politiek namelijk als iets speels maar tegelijk ook serieus, zoals de witte plannen. De autoriteiten begrepen de *homo ludens* (spelende mens) niet – en dit begrepen de autoriteiten niet.⁹⁴ Hoewel verschillende wetenschappers zich ook bewust waren van het onschuldige en geweldloze karakter van Provo, zagen de autoriteiten het ludieke niet van de *homo ludens* – oftewel de spelende mens – waardoor Provo naar eigen mening harder aangepakt is dan daadwerkelijk nodig was. Deze incorrecte manier betekent niet dat deze slecht was. De BVD heeft enkel Provo op een verkeerde manier geanalyseerd; want de instantie moest de beweging wel op deze manier analyseren. Provo kon – hoewel het niet het geval was – zeker een beweging zijn die op een niet ludieke, maar letterlijke manier te werk ging. De analyse van de BVD is hierom niet verkeerd, maar de resultaten die verkregen zijn uit deze analyse wel.

Opheffing

Tijdens een happening op 16 april werd Provo Peter Bronckhorst gearresteerd nadat hij een pamflet wilde voorlezen. Nadat Bronckhorst de eerste zin had opgelezen, greep de politie in

⁹² Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 85; Hazeu, *Wat niet mocht*, 32-33.

⁹³ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 93; Van Duyn, *Provo*, 152-154; Hazeu, *Wat niet mocht*, 25, 33.

⁹⁴ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 57, 97-98; Frenkel, *Provo*, 186.

en nam hem in arrest. Voor het lezen van het pamflet zat hij een dag in voorlopige hechtenis. Bij berechting werd geëist voor twaalf dagen celstraf waarvan zes voorwaardelijk, maar de rechter besloot uiteindelijk dat hij 75 gulden boete moest betalen.⁹⁵ Een week hierna, op 23 april, werd Koosje Koster bij een happening op het Spui aangehouden omdat zij krenten uitdeelde. In tegenstelling tot wat vandaag de dag vaak als reden voor het uitdelen van krenten genoemd wordt, kwam dit niet voort uit de gedachte de provobeweging de politie krenten vond, maar kwam deze gedachte voort uit de oude Griekse plaats ‘Korinte’ waar de apostel Paulus de liefde predikte. Provo wilde volgens Roel van Duijn hiermee oproepen tot liefde.⁹⁶ Zij diende hierna een klacht in over haar behandeling op het hoofdbureau van politie en op 24 april werd ze vrijgelaten. Van Hall en de politie verdedigden deze handeling hierna met het argument dat arrestanten altijd gefouilleerd werden indien er gevaar voor zelfmoord aanwezig was. Tevens verklaarde Van Hall op 27 april dat hiervoor ‘s nachts geen vrouwelijke agenten van huis gehaald kunnen worden.⁹⁷ In hoeverre deze argumenten waarheid bevatten kan men zich afvragen.

Concluderend uit het hierboven geschrevene kan gesteld worden dat het beleid van de autoriteiten ten aanzien van de provobeweging bestond uit twee aspecten. Ten eerste traden zij op door middel van het gebruik van fysiek geweld, huiszoekingen, arrestaties en de inbeslagname van het tijdschrift. Na de beleidsaanpassing die het gevolg was van 19 maart 1966, kon de provobeweging – met dank aan artikel 131 en 154 van het Wetboek van Strafrecht – beter aangepakt worden door justitie.

Naarmate de provobeweging bekender werd in de (inter)nationale media, kan de derde manier van interactie tussen de autoriteiten en de provobeweging waargenomen worden. De autoriteiten probeerden het namelijk onmogelijk te maken voor de (inter)nationale pers om in contact te komen met de provobeweging. Op deze manier hoopten zij de populariteit van Provo tegen te gaan.⁹⁸

De leiding van de BVD besefte steeds meer dat de manier waarop de politie optrad verkeerd was. Het was volgens hen te hardhandig. Zij vroegen zich of dit wel de juiste manier was. Roel van Duijn merkt hierbij in zijn boek op dat wellicht bedoeld wordt dat de BVD de politie had moeten waarschuwen niet hardhandig in de val van de provocaties van Provo te lopen. (RVD 94) Als gevolg hiervan zou Van Hall uiteindelijk toegeven dat er fouten

⁹⁵ Hazeu, *Wat niet mocht*, 33.

⁹⁶ Van Duijn, *Diepvriesfiguur*, 92.

⁹⁷ Hazeu, *Wat niet mocht*, 32; Sinner, *Provo's*, 25.

⁹⁸ Frenkel, *Provo*, 185-186.

gemaakt waren bij zowel politie als justitie.⁹⁹ De conclusie van de Commissie Enschedé die op 20 april 1967 verschenen bevestigden dit beeld, wat resulteerde in een eervol ontslag voor burgemeester Van Hall en het einde van Provo.

⁹⁹ Frenkel, *Provo*, 188.

Conclusie

Gedurende de jaren zestig vond er een grote verandering plaats in de Nederlandse samenleving. De *babyboomgeneratie* die na de Tweede Wereldoorlog geboren was, leefde in een geheel andere maatschappij dan de voorgaande generatie. Dit zorgde ervoor dat jongeren zich vanaf de jaren zestig steeds meer gingen manifesteren als jongeren; er ontstond een generatiekloof. De nozems, pleiners en dijkers waren hier de eerste voorbeelden van. Dankzij het verhoogde schoolniveau breidde deze jongerencultuur zich steeds meer uit tot een meer geschoolde en soms wat oudere jeugd. Provo is hier hét voorbeeld van.

De studenten Roel van Duijn en Rob Stolk besloten halverwege 1965 om het anarchistische tijdschrift *Provo* te beginnen. Van Duijn en Stolk hadden namelijk kritiek op de hiërarchische manier waarop de maatschappij ingericht was en wilde de autoritaire, ondemocratisch, en soms zelfs fascistische autoriteiten provoceren. Zij wilden de democratie *werkelijk* democratisch maken. Naast het tijdschrift deden zij dit nog op drie verschillende manieren. Ten eerste deelde de provobeweging de *Provokaties* uit. Tevens deed Provo vanaf het voorjaar van 1965 actief mee aan de creatieve en ludieke happenings van Robert Jasper Grootveld. En tenslotte provoceerde de provobeweging de autoriteiten niet enkel door hen te bekritisieren maar ook door alternatieve ideeën te lanceren die bepaalde aspecten van de maatschappij moesten gaan veranderen.

De fundamenteën van de etiketteringstheorie die in dit onderzoek toegepast wordt, vinden hun oorsprong in de in 1963 uitgegeven studie *Outsiders* van de Amerikaanse socioloog Howard Becker. Hierin toont hij aan dat deviantie niet een eigenschap is van de persoon die de handeling begaat, maar voort komt uit de manier waarop regels toegepast worden op de ‘buitenstaander’. ‘Deviant is diegene waar dit etiket succesvol op toegepast wordt. Hierbij voeg ik toe dat ik persoonlijk van mening ben dat deviantie ook gecreëerd wordt door verschillende kleinere groepen van mensen. Deze groepen hadden allemaal hun eigen waarden, normen en gebruiken waardoor deviantie gecreëerd kon worden. Zo ook bij Provo. Vanwege de gedeelde cultuur van de provobeweging was het mogelijk dat deze beweging een autoritair en ondemocratisch etiket konden toebedelen aan de autoriteiten.

In de studie van de Zuid-Afrikaanse socioloog Stanley Cohen, is het begrip ‘morele paniek’ van groot belang. Dit concept definieert hij als een ontwikkeling binnen een samenleving waarin gebeurtenissen, individuen of groepen binnen een bepaalde maatschappij een bedreiging vormen voor waarden en beginselen die in de maatschappij hoog in het

vaandel staan. Cohen is van mening dat juist de media een gevoel van angst proberen op te wekken bij de bevolking door de situatie erger voor te doen dan dat die daadwerkelijk is. Hierdoor worden geïsoleerde individuen of groepen veranderd in devianten. Hierbij wil ik toevoegen dat dat naar mijn ins ziens deze ontwikkeling zijn oorsprong had in zowel de media als de autoriteiten.

De term Provo was geïntroduceerd door Wouter Buikhuisen die hiermee een lastige, onbegaafde en rellende puber wilde omschrijven. Dit betekende dat Provo dus bewust gekozen had voor het imago dat zij zou krijgen binnen de Nederlandse maatschappij. Waar de provobeweging de autoriteiten een ondemocratisch en autoritair etiket toebedeelden, gaven de autoriteiten Provo het negatieve etiket waar Provo zelf voor gekozen had. Het resultaat hiervan is dat niet de provobeweging, maar juist de autoriteiten zich gingen gedragen naar het etiket dat de provobeweging het toebedeeld had.

De autoriteiten probeerde Provo namelijk op verschillende manieren aan te pakken. Vanaf het ontstaan van de provobeweging probeerden de autoriteiten de beweging met ‘politiedwang’ aan te pakken, waarbij het voorkwam dat de autoriteiten zelf in overtreding waren van de wet. Deze methode was echter niet bepaald succesvol. De autoriteiten deden namelijk precies wat Provo bij hen uitlokte. Populair werd de provobeweging echter niet. Bijna veertig procent van de Nederlandse bevolking vond dat de provo’s in kampen thuishoorden. Dit beeld kwam ook naar voren in de media – in het bijzonder *De Telegraaf* – waar de provobeweging gezien werd als hét voorbeeld voor bepaalde waarden die in de maatschappij aan het vervallen waren.

De rellen van de negentiende maart leidden tot een gedeeltelijke aanpassing van deze methode. De aandacht zou vanaf dan namelijk meer op juridisch niveau komen te liggen. Met behulp van artikel 540 en 131 van het Wetboek van Strafvordering en de Amsterdamse Algemene politieverordening werd geprobeerd om de provobeweging aan te pakken. Dit gebeurde echter niet altijd geheel objectief. Het feit dat sommige provo’s in voorlopige hechtenis genomen werden, was namelijk wonderlijk. De zwaarste maatregelen werden genomen om de provo’s te bestraffen.

De leiding van de BVD begon zich echter af te vragen of de manier waarop de autoriteiten de provobeweging probeerde aan te pakken niet verkeerd was. Naar aanleiding van de bouwvakkersopstanden van 13 en 14 juni 1966 ging ook de Nederlandse overheid dit zich afvragen. Dit leidde tot de instelling van de commissie Enschedé die de ongeregelde situatie in Amsterdam moest onderzoeken. De conclusies ervan waren vernietigend. Zowel de Amsterdamse politie als de gemeente Amsterdam kregen het te verduren en zowel

hoofdcommissaris Van der Molen als burgemeester Van Hall kregen eervol ontslag. Dit betekende tevens het einde van de provobeweging. *Provo* was onbruikbaar geworden en de provo's moesten hun idealen op andere manieren gaan realiseren. Op 15 mei werd Provo daarom officieel opgeheven.

Hoewel de provobeweging binnen de historiografie al enkele keren onderzocht is, heeft de nadruk nooit gelegen op de manier waarop de Amsterdamse gemeente, de politie van Amsterdam en de Binnenlandse Veiligheidsdienst om gingen met deze beweging. Ook bij James Kennedy en zijn *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig* is dit niet het geval. Zoals aangegeven stelt hij dat de autoriteiten juist meegewerkt hebben aan de verandering van de jaren zestig omdat velen van hen vonden dat de jongeren enigszins gelijk hadden in hun hervormingstreven. In bovenstaand onderzoek komt naar voren dat de autoriteiten – zoals hierboven gedefinieerd – het tegenovergestelde deden; zij probeerden de provobeweging namelijk tegen te gaan door deze aan te pakken. Dit betekent niet dat dit onderzoek in tegenstelling staat tot Kennedy. Op nationaal politiek niveau gaat de theorie van Kennedy wellicht op. Maar op het niveau van de gemeente Amsterdam, de Amsterdamse politie en de BVD, is bovengenoemde etiketteringstheorie van toepassing.

Bibliografie

Literatuur:

Becker, H.S., *Outsiders: studies in de sociology of deviance* (New York 1963).

Cohen, S., *Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers* (Oxford 1972).

Duijn, R. van, *Diepvriesfiguur: autobiografie van PDI06043 in samenwerking met de AIVD* (Amsterdam 2012).

Duyn, R. van, *Het witte gevaar: een vademekum voor provoos* (Amsterdam 1967)

Duyn, R. van, *Provo: de geschiedenis van de provotarische beweging, 1965-1967* (Amsterdam 1985).

Frenkel, F. E. (ed.), *Provo: kanttekeningen bij een deelverschijnsel* (Amsterdam 1966).

Hazeu, W. (ed.), *Wat niet mocht...: een overzicht van censuur, ernstige en minder ernstige gevallen van vrijheidsbeknotting in Nederland (1962-1981)* (2e druk; Amsterdam 1982).

Kennedy, J. C., *Nieuw Babylon in aanbouw; Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam 1995).

Mamadouh, V. D., *De stad in eigen hand: provo's, kabouters en krakers als stedelijke sociale beweging* (Amsterdam 1992).

Mulder, G. en Koedijk, P., *Léés die krant!: geschiedenis van het naoorlogse Parool 1945-1970* (2e druk; Amsterdam 1996).

Pas, N. G., *Imaazje!: de verbeelding van Provo (1965-1967)* (Amsterdam 2003).

Ramaer, Hans (ed.), *De piramide der tirannie: anarchisten in Nederland* (Amsterdam 1977).

Righart, A. J., *De eindeloze jaren zestig: geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam 1995).

Sinner, L., *Provo's en justitie* (Amsterdam 1966).

Sluysmans, C., 'Onhandig en schutterig provoceren, anarchisme een nieuwe vorm van pop-art: acht provo's stellen zich voor' *De Telegraaf*, 24 juli 1965.

Weerlee, D. van, *Wat de provo's willen* (Amsterdam 1966).

Sites:

Gramschap, 'Chronologie Provo 1965-1967' (versie niet bekend)

<http://www.gramschap.nl/provo/chrono/provochronologie.html> (1 januari 2013).

Wetboek Online, 'Wetboek van Strafvordering: artikel 540' (versie niet bekend)

<http://www.wetboek-online.nl/wet/Sv/540.html> (4 januari 2013).

Wetboek Online, 'Wetboek van Strafvordering: artikel 540' (versie niet bekend)

<http://www.wetboek-online.nl/wet/Sr/131.html> (1 januari 2013).

Buro Jansen & Janssen, 'Inlichtingendiensten' (versie niet bekend)

http://www.burojansen.nl/traa/b6_8_1.htm (3 januari 2013).

Steenhuis, P., 'Het omver gereden Amsterdamse Lieverdje is niet zomaar een beeldje' (versie 20 november 2012), <http://www.nrc.nl/nieuws/2012/11/20/het-van-zn-sokkel-gereden-amsterdamse-lieverdje-is-niet-zomaar-een-beeldje/> (20 november 2012).

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, 'Een voet tussen de deur - Geschiedenis van de kraakbeweging 1964 – 1999' (versie februari 2000)

<http://www.iisg.nl/staatsarchief/publicaties/voettussendedeur/hoofdstuk01.php#9> (10 januari 2013)